

روستا و توسعه، سال ۲۲، شماره ۸۸، زمستان ۱۳۹۸

DOI: 10.30490/RVT.2020.253616.0

## **سنجش و اولویت‌بندی نواحی روستایی بر حسب سطوح پایداری اقتصادی: مطالعه موردی شهرستان مشکین شهر**

وکیل حیدری ساریان<sup>۱</sup>

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۷/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۸/۱۴

### **چکیده**

هدف مطالعه حاضر سنجش و اولویت‌بندی دهستان‌های شهرستان مشکین شهر بر حسب سطوح پایداری اقتصادی بود. برای جمع‌آوری اطلاعات از طریق پرسشنامه، به روستاییان ساکن در مناطق روستایی شهرستان مشکین شهر مراجعه شد که جامعه آماری پژوهش را تشکیل می‌دادند. تعداد کل روستاییان بالای پانزده سال این شهرستان ۹۰۳۵۹ نفر بود که از آن میان، با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی ساده از طریق رابطه کوکران، ۳۸۴ نفر به‌عنوان حجم نمونه تعیین و انتخاب شدند. تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تاپسیس فازی صورت گرفت. نتایج مدل تاپسیس فازی بر اساس وزن‌های محاسبه‌شده نشان داد که در بین دهستان‌های مناطق روستایی

---

۱- استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

(vheidari56@gmail.com)

شهرستان مشگین شهر، دهستان‌های لاهرود و شعبان از حیث پایداری اقتصادی در رده‌های اول و دوم و دهستان ارسق شمالی در رده آخر قرار دارند. در نهایت، بر اساس نتایج پژوهش پیشنهادهایی کاربردی ارائه شد.

**کلیدواژه‌ها:** پایداری اقتصادی، توسعه پایدار، توسعه اقتصادی، توسعه روستایی، مشگین شهر (شهرستان).

#### مقدمه

در تبیین مفهوم توسعه پایدار که بر تعامل ابعاد سه گانه اجتماعی، اقتصادی و محیطی تأکید دارد، رویکردهایی چون حفاظت‌گرایی، محیط‌گرایی و جامعه‌گرایی شکل گرفته‌اند. هدف نهایی در توسعه اقتصادی تأمین رشد اقتصادی پایدار، حداکثرسازی منافع، گسترش بازار و حداقل‌سازی هزینه‌ها و در توسعه محیطی، تأمین ظرفیت تحمل منابع، حفاظت و بازیافت منابع و کاهش ضایعات بوده و در توسعه اجتماعی نیز هدف نهایی رضایت‌مندی از تأمین نیازها و افزایش خوداتکایی است (Badri, 2000). امروزه، توسعه پایدار به مثابه رویکردی نوین در برنامه‌ریزی و توسعه روستایی محسوب می‌شود. توسعه روستایی نیز برخلاف گذشته، در چارچوب رهیافت مطلوب (توسعه پایدار روستایی)، مبتنی بر رویکرد کل‌نگر و نظام‌مند است که در بردارنده ابعاد و مؤلفه‌های بنیادی شکل‌دهنده نظام توسعه روستایی (ابعاد بوم‌شناختی، اقتصادی، اجتماعی و نهادی) و هم‌پیوندی موزون میان آنهاست، موزون از آن رو که هر بعد اهمیت خاص خود را دارد و قابل حذف یا تقلیل به نفع دیگری نیست. تلقی انسان به مثابه جزئی از زیست‌بوم و در عین حال، محوریت انسان به مثابه عنصر اصلی برقرارکننده توازن، شرط اصلی تحقق اهداف توسعه در هر کدام از ابعاد تعیین‌کننده نظام پایداری روستایی است.

مطالعات پایداری با در نظر گرفتن جنبه‌های مختلف برای پایداری به طور اعم و پایداری روستایی به طور اخص صورت گرفته، که بیشتر عبارت‌اند از سه جنبه اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، فنی و زیست‌محیطی (Barry, 2004). افزون بر این، بر اساس ادبیات موجود، با توجه به گستردگی حیطه عمل و پیچیدگی توسعه پایدار، صاحب‌نظران مختلف توسعه پایدار را از

جنبه‌های گوناگون مانند پایداری صرف نظام انسانی، پایداری بوم‌شناختی، پایداری اقتصادی، و پایداری اجتماعی طبقه‌بندی و تحلیل کرده‌اند (Batie, 2000). البته در تحقیق حاضر، پایداری اقتصادی مورد مطالعه قرار گرفته است. در این بین، اهداف اقتصادی توسعه پایدار در مضامینی چون درصد اشتغال، ضریب مرکزیت خدماتی، سرانه کمباین و تراکتور به زمین، بازده محصولات کشاورزی، درصد کشاورزان دارای پوشش بیمه محصولات، معکوس بار تکفل، تنوع معیشت، تمایل به سرمایه‌گذاری در روستای محل سکونت، رضایت از کار، رضایت از درآمد، درصد زمین‌های اجاره‌ای، افزایش تولید متنوع و باکیفیت، بهره‌گیری از خدمات دولتی، میزان پس‌انداز واقعی و کل درآمد حاصل از فعالیت‌های کشاورزی به گونه‌ای گسترده مورد توجه قرار گرفته است (Emmanuel, 2007). مورد توجه قرار گرفتن پایداری اقتصادی در تحقیق حاضر به دلیل مشکلاتی مانند پایین بودن بازده محصولات کشاورزی، پایین بودن تنوع معیشت، کاهش تمایل به سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی، پایین بودن درآمد و عدم رضایت‌مندی روستاییان از کار و فعالیت در مناطق روستایی شهرستان مشکین‌شهر بوده که حاکی از عدم تحقق پایداری اقتصادی است (Heidari Sarban, 2012). از این‌رو، در پژوهش حاضر، دهستان‌های شهرستان مشکین‌شهر بر حسب سطوح پایداری اقتصادی اولویت‌بندی می‌شود؛ البته با وجود اهمیت رویکرد پایداری اقتصادی، سنجش و ارزشیابی پایداری با چالش‌ها و معضلاتی مواجه است. شاید یکی از دلایل بروز چنین وضعیتی وجود دیدگاه‌ها و نظریه‌های مختلف باشد، ولی به نظر می‌رسد نبود معیارهای مشخص برای تبیین وضعیت پایداری اقتصادی، دلیل قابل قبول‌تری است. تحقیق حاضر تلاشی در راستای ارائه شاخص‌ها و سنجش پایداری اقتصادی دهستان‌های تابعه شهرستان مشکین‌شهر است.

تاکنون مطالعات چندی پیرامون پایداری اقتصادی روستایی صورت گرفته، ولی با به‌کارگیری مدل‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره و به‌ویژه روش تاپسیس فازی در سطح کشور- در ارتباط با اولویت‌بندی پایداری اقتصادی در مناطق روستایی- مطالعه‌ای انجام نشده است. بنابراین، نقطه قوت تحقیق حاضر به‌کارگیری روش تاپسیس فازی برای اولویت‌بندی پایداری

اقتصادی مناطق روستایی شهرستان مشگین شهر (بر اساس شاخص‌های پایداری اقتصادی) بوده و ویژگی دیگر آن توجه به تعادل‌های فضایی در برخورداری از پایداری اقتصادی است. بر این اساس، سؤال کلیدی تحقیق شکل می‌گیرد، که به‌نوعی هدف تحقیق نیز به‌شمار می‌رود: بر اساس مدل چندمتغیره تاپسیس فازی، کدام یک از دهستان‌های شهرستان مشگین شهر به لحاظ پایداری اقتصادی- بر اساس شاخص‌ها و داده‌های مورد استفاده- در سطح بالاتری قرار دارند؟ پاسخ بدین سؤال می‌تواند در تعیین اولویت‌های برنامه‌ریزی بهبود کیفیت زندگی و ارتقای شاخص‌های رفاه و نشاط اقتصادی در راستای برقراری تعادل‌های فضایی و حرکت به سمت عدالت اجتماعی هم در درون شهرستان و هم در سطح استان مفید باشد.

### ادبیات نظری

با ظهور و بروز ناپایداری و ایجاد اختلال در تحقق توسعه، توجه به پایداری در تمامی ابعاد توسعه مطمع نظر قرار گرفته است (HeidariSarban, 2013)، زیرا پایداری به‌عنوان وجه وصفی توسعه وضعیتی است که در آن، مطلوبیت و امکانات موجود در طول زمان کاهش نمی‌یابد (HeidariSarban, 2012). پارادایم پایداری صرفاً به محیط زیست طبیعی نمی‌پردازد و قلمرو آن مفاهیمی نظیر شهر، روستا، انرژی، عدالت و... را شامل می‌شود (HeidariSarban, 2014). کیلی (Keeley, 2001) پایداری را معادل عدم کاهش امکانات موجود در طول زمان، تداوم بخشی زندگی و نگاه‌داشت بهره‌وری بدون نابودی محیط زیست می‌داند. در این بین، اهداف پایداری شامل اهداف اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی و کالبدی است و نتایج اهداف پایداری اقتصادی دربرگیرنده ایجاد فرصت‌های شغلی، مقابله با رشد جمعیت، تولید ثروت برای دولت‌ها برای بهبود خدمات‌رسانی، شرایط کاری مناسب و مهارت‌زا، حفاظت از منابع برای نسل‌های آینده، ارتقای فناوری مناسب، خوداتکایی اجتماع، اشتغال پایدار، نظارت و کنترل اجتماع، ایجاد سازمان‌های اجتماعی، ثبات در تقویت اقتصاد محلی، و توسعه مدیریت اقتصادی است (Jansen, 2003).

افزون بر این، رشد و توسعه جوامع انسانی بر حسب زمان و مکان و فعالیت ملی، نقش اساسی در توسعه ملی ایفا می‌کند، چراکه توسعه پایدار سرزمین در گرو پایداری نظام روستایی به‌عنوان زیرنظام تشکیل‌دهنده نظام سرزمین است، و پایداری فضاهای روستایی در ابعاد مختلف می‌تواند نقش مؤثری در توسعه منطقه‌ای و ملی داشته باشد.

به باور مالانگا و همکاران (Malaga et al., 2011)، تلاش برای پایداری سکونتگاه‌های روستایی باید تداوم داشته باشد، چون در صورت بروز و ظهور ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی، اختلال در عملکرد این سکونتگاه‌ها ایجاد می‌شود که فرآیند توسعه نواحی روستایی را با مشکلات عدیده روبه‌رو می‌سازد (Mahdavi, 2011). به‌زعم باتی (Batie, 2000)، پایداری روستایی فرآیندی همه‌جانبه، موزون و درون‌زاست که در چارچوب آن توانایی‌های اجتماعات روستایی برای رفع نیازهای اساسی مادی و معنوی و کنترل مؤثر بر نیروهای شکل‌دهنده نظام سکونت محلی (بوم‌شناختی، اقتصادی، اجتماعی، نهادی و سرزمینی) رشد و تعالی می‌یابد. تحقیقات مبراتو (Mebratu, 1998) حاکی از آن است که پایداری فضاهای روستایی تابعی از عوامل مختلف بوم‌شناختی، اجتماعی و اقتصادی است که درک صحیح این عوامل و تأثیرات متقابل آنها تداوم پایداری را در نواحی روستایی بیمه می‌کند.

واکاوی اسناد و مدارک نشان می‌دهد که امروزه، پایداری اقتصاد روستا علاوه بر کیفیت و کمیت تولید، وابسته به غلبه بر سازوکار بازار است که قیمت‌ها را تعیین می‌کند و روشن است که این سازوکار بر پارامترهای اجتماعی و زیست‌محیطی تأثیر می‌گذارد. بدین منظور، برای توسعه شیوه‌های پایدار، راهبرد اصلی برقراری روابط متعادل در ترکیب‌بندی اقتصاد روستاها دسترسی به اطلاعات بازار (قدرت چانه‌زنی) در تمام پارامترهای اقتصادی است (NaderiMahdiee et al., 2009). بررسی ادبیات توسعه پایدار حاکی از آن است که برای بیشتر کشورهای جهان، توسعه اقتصادی هدفی آرمانی است. همه کشورهای عقب‌مانده تمایل دارند که بر ظرفیت و توان مادی و انسانی و معنوی خود بیفزایند و در پرتوی این افزایش ظرفیت‌ها و توانایی‌ها، اقتصاد قدرتمند و پایدار داشته باشند؛ و اقتصاد پایدار نیز اقتصادی است که فرآیند تولید و

درآمدزایی آن در تمام فصول و شرایط به صورت مستمر جریان یابد. به باور کوستاندینی (۲۰۱۱)، در نواحی روستایی به دلیل نبود فعالیت‌های متنوع اقتصادی، اشتغال‌زایی پایین، مطلوب نبودن شرایط کار، مناسب نبودن در آمد کشاورزان و عدم دسترسی به تسهیلات اعتباری و مالی، مشکلات اقتصادی روستاییان بیشتر می‌شود (Nouripour and Shahvali, 2011). طبق مطالعات قدیری معصوم و همکاران (Ghadiri Masoum et al., 2008)، روند نزولی وضعیت اقتصاد روستاها، جابه‌جایی و مهاجرت گسترده روستاییان به شهرها، گسترش فقر و بیکاری، عدم امنیت غذایی، قرار گرفتن عمده جمعیت روستایی در حاشیه، و مواردی از این دست حاکی از آن است که در عمل، اهداف حیاتی توسعه مبنی بر افزایش پایدار درآمد، گسترش اشتغال‌های تولیدی، و برقراری متعادل‌تر منافع ناشی از رشد در مناطق روستایی با شکست مواجه شده است. افزایش تولیدات کشاورزی با استفاده بی‌رویه از کودهای شیمیایی و تأکید بر رشد اقتصادی باعث برهم خوردن تعادل‌های زیست‌بوم‌های طبیعی و زراعی شده و با کاهش پایداری طبیعت و نظام‌های زراعی، به تزلزل تعادل بوم‌شناختی، اقتصادی و اجتماعی جوامع روستایی انجامیده و ناپایداری آنها را رقم زده است. به باور ورنر (Werner, 2000)، هرگاه ابعاد مختلف توسعه اعم از اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و بوم‌شناختی مناطق روستایی از تعادل و توازن برخوردار باشند، توسعه پایدار روستایی نمود عینی پیدا می‌کند. در این میان، بعد اقتصادی به رشد اقتصادی و سایر پارامترهای اقتصادی مرتبط است و در آن، رفاه فرد و اجتماع روستایی باید از طریق استفاده بهینه و کارآیی منابع طبیعی و توزیع عادلانه منافع حداکثر شود. بعد اجتماعی به رابطه انسان و انسان، تعالی رفاه افراد، سلامت، بهداشت و خدمات آموزشی و برابری و رفع فقر نواحی روستایی مربوط می‌شود. بعد زیست‌محیطی با حفاظت و تقویت پایه منابع مادی، زیست‌شناختی و زیست‌بوم مناطق روستایی مرتبط است و به رابطه طبیعت و انسان روستایی می‌پردازد (Razavi, 2003). بعد سیاسی نیز به قانون، سیاست‌گذاری‌ها، برنامه‌ریزی، بودجه‌بندی، نهادسازی، تنوع و تکثرگرایی، احترام به حقوق انسانی و مشارکت مؤثر اجتماعات روستایی در تصمیم‌گیری‌ها توجه دارد و به تنظیم طبیعت و شرایط لازم برای تلفیق اهداف مختلف یا ایجاد رابطه مبادله بین آنها برای رسیدن به توسعه پایدار روستایی توجه دارد.

همچنین، بعد اجتماعی شامل توانمندسازی، جمعیت و توسعه پایدار، عدالت اجتماعی و فقرزدایی و ارتقای شاخص‌های سلامت در مناطق روستایی است (Segnestam, 2002). به دیگر سخن، توجه صرف به پایداری بوم‌شناختی بدون توجه به سایر ابعاد، پایداری روستایی را تضمین نمی‌کند، چراکه روستایان منافع و سود خود از فعالیت‌های کشاورزی در نواحی روستایی را در نظر می‌گیرند و در فرآیند پایداری، سود و زیان روستایان در این میان خیلی تعیین‌کننده است (Shayan et al., 2011). همان‌گونه که پیش‌تر گفته شد، یکی از ابعاد مهم توسعه پایدار روستایی همانا پایداری اقتصادی است، که تاکنون کمتر بدان پرداخته شده است. پایداری بوم‌شناختی از اساسی‌ترین جنبه‌های پایداری روستایی به‌شمار می‌رود؛ این جنبه بر پایداری جنگل، پایداری منابع طبیعی پایه، حفظ تنوع زیستی، اشکال پایدار سکونتگاه‌های انسانی، مخاطرات طبیعی و... تأکید می‌ورزد (Van Panssel and Nevens, 2006). علاوه بر این، پایداری نظام اقتصادی به مفهوم تقویت مبانی اقتصاد و دستیابی به امنیت اقتصادی، دسترسی به معیشت پایدار در کارهای مستمر و باثبات، اشتغال سودمند و منابع مالی قابل اتکا و در نهایت، فناوری مقتضی و همساز با محیط و با بهره‌برداری از منابع انسانی در مناطق روستایی است (Wallace, 2007). مطالعات باری (Barry, 2004) نشان می‌دهد که تأکید صرف بر پایداری محیطی در مناطق روستایی بدون توجه به پایداری اجتماعی و اقتصادی کمتر با موفقیت همراه است؛ و پایداری اقتصادی روستایی به تداوم و پایداری تولید و درآمد و نیز مقاومت در برابر چالش‌های اقتصادی، اجتماعی و طبیعی در مناطق روستایی اشاره دارد.

در زمینه سنجش بعد پایداری اقتصادی روستایی، می‌توان به معیارها و شاخص‌های متعدد از جمله الگوی مصرف انرژی و ارتباطات، حفاظت از مناطق کوهستانی، اشتغال و درآمد، مقابله با بیابان‌زایی و خشکسالی، بهره‌وری (بر حسب عملکرد یا درآمد خالص)، ثبات عملکرد یا درآمد خالص اشاره کرد (Lanjouw and Feder, 2001). بر پایه یافته‌های مبراتا (۲۰۰۰)، کل درآمد حاصل از فعالیت‌های کشاورزی، معکوس بار تکفل و افزایش تولید متنوع با پایداری اقتصادی نواحی روستایی رابطه معنی‌دار دارند (Yao, 2002). به باور جانسن

(Jansen, 2003)، پایداری اقتصادی در نواحی روستایی در گرو کاهش نرخ بیکاری، بهره‌گیری از خدمات دولتی، تعداد کشاورزان دارای پوشش بیمه محصولات و تنوع معیشت است. شایان و همکاران (Shayan et al., 2011)، در تحقیقی با عنوان «تحلیل نقش مشارکت مردم در پایداری اقتصاد روستایی»، معیارهایی همچون مشارکت مردم و دولت در خصوص سرمایه‌گذاری در منابع آب و خاک، اخذ وام برای سرمایه‌گذاری به صورت مشترک، همکاری و اطلاع‌رسانی در خصوص زمان کنترل آفات محصولات کشاورزی و مشارکت در اطلاع‌رسانی در خصوص انواع جدید گونه‌های پر محصول بیشترین تأثیر را بر سطح پایداری اقتصادی در نواحی روستایی داشته است. نتایج مطالعات حاجی‌نژاد و همکاران (Hajinejad et al., 2010)، در تحقیقی با عنوان «سنجش پایداری سکونتگاه‌های روستایی با استفاده از سامانه‌های هوشمند»، نشان دادند که تفاوت چشمگیری بین سکونتگاه‌های مختلف روستایی از لحاظ پایداری زیست‌محیطی و اجتماعی وجود دارد، در حالی که از لحاظ پایداری اقتصادی، سکونتگاه‌ها بسیار همگن‌ترند، که دلایل آن را باید در توانایی‌های اقتصادی، تنگناهای محیطی، ویژگی‌های فرهنگی و موقعیت فضایی سکونتگاه‌های مختلف جست‌وجو کرد. والاس (Wallace, 2007) استفاده بهینه از عوامل تولید و بکارگیری اصول اقتصاد پایدار در نواحی روستایی، استفاده بهینه از منابع آب و خاک، بهره‌گیری از خدمات اعتباری و دولتی، رضایت از درآمد، نرخ اشتغال و تمایل به سرمایه‌گذاری در روستاهای محل سکونت را از متغیرهای تأثیرگذار در تقویت اقتصاد پایدار روستایی می‌داند. نتایج مطالعات مالاگا و همکاران (Malaga et al., 2011) نشان داد که پایداری اقتصادی از میزان دسترسی کشاورزان به نهاده‌های کشاورزی، میزان تأمین نیاز از مراکز خود روستا، تمایل روستاییان به سرمایه‌گذاری در روستا و رضایت از درآمدشان تأثیر می‌پذیرد. یائو (Yao, 2002) تقویت قدرت چانه‌زنی روستاییان در برابر دلالان و بازاریان شهری، عدم نوسان شدید تولید، میزان پس‌انداز واقعی و افزایش تولید متنوع و باکیفیت را از متغیرهای مؤثر بر پایداری اقتصادی روستایی می‌داند.

متغیرهای تحقیق در قالب معرفی پژوهش‌های پیشین در خصوص سنجش پایداری اقتصادی در نواحی روستایی در جدول ۱ و مدل مفهومی پژوهش حاضر در شکل ۱ آمده است.

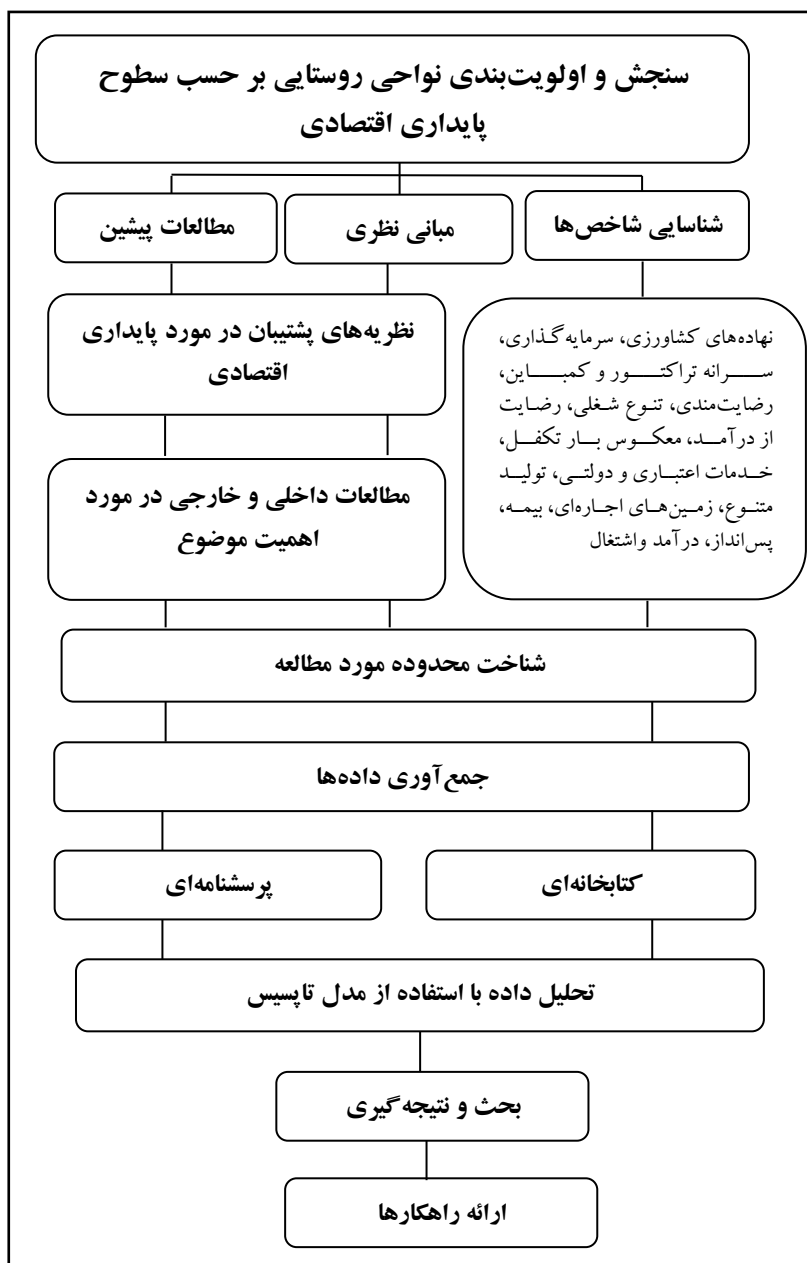


سنجش و اولویت‌بندی نواحی روستایی بر حسب....

**جدول ۱- معرفی پژوهش‌های پیشین در خصوص سنجش و اولویت‌بندی نواحی روستایی بر حسب سطوح پایداری اقتصادی**

| متغیرهای مورد مطالعه  | عنوان پژوهش   | پژوهشگر                 |
|---|---|-------------------------|
| ایجاد فرصت‌های شغلی، مقابله با رشد جمعیت، تولید ثروت برای دولت‌ها در راستای بهبود خدمات‌رسانی، شرایط کاری مناسب و مهارت‌زا، حفاظت از منابع برای نسل‌های آینده، ارتقای فناوری مناسب، خوداتکایی اجتماع، اشتغال پایدار، نظارت و کنترل اجتماع، ایجاد سازمان‌های اجتماعی و ثبات در تقویت اقتصاد محلی | ارزیابی پایداری راهبرد اسکان مجدد روستایی                         | Badri (2000)            |
| کاهش نرخ بیکاری، بهره‌گیری از خدمات دولتی، کشاورزان دارای پوشش بیمه محصولات و تنوع معیشت  | چالش توسعه پایدار   | Jansen (2003)           |
| میزان دسترسی کشاورزان به نهاده‌های کشاورزی، میزان تأمین نیاز از مراکز خود روستا، تمایل روستاییان به سرمایه‌گذاری در روستا و رضایت از درآمدشان   | بسط معرف‌های پایداری نواحی مسکونی روستایی                         | Parris and Kates (2003) |
| کل درآمد حاصل از فعالیت‌های کشاورزی، معکوس بار تکفل و افزایش تولید متنوع  | پایداری و توسعه پایدار  | Mebratu (1998)          |
| مشارکت مردم و دولت در خصوص سرمایه‌گذاری در منابع آب و خاک، اخذ وام برای سرمایه‌گذاری به‌صورت مشترک، همکاری و اطلاع‌رسانی در خصوص زمان کنترل آفات محصولات کشاورزی و مشارکت در اطلاع‌رسانی در خصوص انواع جدید گونه‌های پرمحصول  | تحلیل نقش مشارکت مردم در پایداری اقتصاد روستایی                   | Shayan et al. (2011)    |
| تقویت قدرت چانه‌زنی روستاییان در برابر دلان و بازاریان شهری، عدم نوسان شدید تولید، میزان پس‌انداز واقعی و افزایش تولید متنوع و باکیفیت  | اقتصاد روستایی چین در دهه اول قرن بیستم، مشکلات و محدودیت‌های رشد | Yao (2002)              |
| استفاده بهینه از عوامل تولید و به‌کارگیری اصول اقتصاد پایدار در نواحی روستایی، استفاده بهینه از منابع آب و خاک، بهره‌گیری از خدمات اعتباری و دولتی، رضایت از درآمد، نرخ اشتغال، تمایل به سرمایه‌گذاری در روستاهای محل سکونت   | چارچوب تقویت نظام‌های آموزش و پرورش روستا در آفریقا               | Wallace (2007)          |

مأخذ: یافته‌های پژوهش



شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش

## روش تحقیق

هدف کلی تحقیق حاضر سنجش و اولویت‌بندی دهستان‌های شهرستان مشگین‌شهر بر حسب سطوح پایداری اقتصادی است. تحقیق حاضر از نوع کاربردی و به روش توصیفی-تحلیلی بوده و با استفاده از روش پیمایش انجام شده است. برای جمع‌آوری داده‌ها از طریق پرسشنامه، به روستاییان ساکن در مناطق روستایی شهرستان مشگین‌شهر به‌عنوان جامعه آماری پژوهش مراجعه شد. تعداد کل روستاییان بالای پانزده سال این شهرستان ۹۰۳۵۹ نفر بود. برای تعیین حجم نمونه از این جامعه آماری، با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی ساده از طریق رابطه کوکران، ۳۸۴ نفر از روستاییان انتخاب شدند. مطالعه راهنما در منطقه مشابه جامعه آماری با تعداد سی پرسشنامه صورت گرفت و با داده‌های به‌دست آمده و استفاده از رابطه ویژه آلفای کرونباخ در نرم‌افزار SPSS، پایایی بخش‌های مختلف پرسشنامه تحقیق ۰/۸۵ تا ۰/۹۴ به‌دست آمد. همچنین، از طریق ابزار پرسشنامه، مؤلفه‌های پایداری اقتصادی به کمک ۷۵ سؤال بسته‌مورد سنجش قرار گرفت و برای امتیازدهی، از طیف پنج‌قسمتی لیکرت استفاده شد. در مرحله امتیازدهی، از آنجا که دسته‌ای از سؤالات در جهت منفی مطرح شده بود، با استفاده از نرم‌افزار SPSS، کدگذاری مجدد برای این دسته از سؤالات انجام شد. بنابراین، امتیاز پاسخ‌ها در سؤالات با جهت مثبت به‌صورت: ۵= کاملاً موافقم، ۴= موافقم، ۳= نظری ندارم، ۲= مخالفم و ۱= کاملاً مخالفم و در مورد سؤالات منفی هم عکس این حالت بود. با استفاده از پانزده متغیر در قالب شاخص‌های مورد مطالعه (میزان بهره‌گیری از نهاده‌های کشاورزی، ضریب تنوع شغلی، درصد کشاورزان دارای پوشش بیمه محصولات، افزایش تولید متنوع و باکیفیت، نرخ اشتغال، سرانه تراکتور و کمباین به زمین، بهره‌گیری از خدمات اعتباری و دولتی، درصد زمین‌های اجاره‌ای، نسبت تأمین نیاز از مراکز خود روستا، معکوس بار تکفل، میزان پس‌انداز واقعی، کل درآمد حاصل از فعالیت‌های کشاورزی، تمایل به سرمایه‌گذاری در روستای محل سکونت و رضایت از کار) و با بهره‌گیری از روش سنجش سطح توسعه‌یافتگی مورد بررسی (تاپسیس فازی)، درجه توسعه‌یافتگی و رتبه هر کدام از دهستان‌های شهرستان

مشگین شهر تعیین شد. از آنجا که روستاها از لحاظ اوضاع طبیعی در منطقه در سه دسته کلی جلگه‌ای، کوهستانی، و جلگه‌ای-کوهستانی قرار می‌گرفتند، طی بررسی‌ها، مشخص شد که در سطح شهرستان مشگین شهر، در مجموع، ۸۱ روستای جلگه‌ای، ۱۴۴ روستای کوهستانی و ۱۰۴ روستای جلگه‌ای-کوهستانی وجود دارد. بر اساس شاخص وضعیت ارتفاعی، از مجموع روستاهای انتخاب‌شده به شیوه نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای، نه روستا کوهستانی (۴۵ درصد)، پنج روستا جلگه‌ای (۲۵ درصد) و شش روستا از نوع جلگه‌ای-کوهستانی (۳۰ درصد) بودند. پس از گردآوری و پردازش اطلاعات و داده‌های مورد نیاز، سطوح توسعه‌یافتگی دهستان‌ها با بهره‌گیری از روش تحلیل تاپسیس فازی محاسبه شد. روش‌های متعددی برای سنجش و سطوح توسعه‌یافتگی وجود دارد، که تاپسیس فازی از مهم‌ترین آنهاست. در روش تاپسیس فازی، عناصر ماتریس یا وزن‌های متعلق به هر شاخص به صورت فازی بیان می‌شوند. برای انجام عملیات به شیوه تاپسیس فازی، می‌توان از روش‌های متفاوت بهره گرفت، که از متداول‌ترین آنها روش وانگ (Wang, 2007) است. در این روش، مراحل شش‌گانه زیر به اجرا گذاشته می‌شود.

مرحله اول: تشکیل ماتریس داده‌ها بر اساس  $n$  گزینه و  $k$  شاخص.

مرحله دوم: استانداردسازی داده‌ها؛ بدین منظور، لازم است که ابتدا حداکثر میزان هر ستون  $X_j^+$  و حداقل آن  $X_j^-$  مشخص شود و با بهره‌گیری از روابط زیر، به استانداردسازی ماتریس تصمیم اقدام شود (Pourtaheri et al., 2010).

اگر اعداد فازی به صورت مثلثی باشند، به گونه‌ای که  $\tilde{X}_j^+ = (a_j^+, b_j^+, c_j^+)$  بیشترین و  $\tilde{X}_j^- = (a_j^-, b_j^-, c_j^-)$  کمترین امتیازات را به خود اختصاص داده باشند، می‌توان به دو شیوه زیر و با بهره‌برداری از توابع (۱) و (۲)، اقدام به استانداردسازی ماتریس تصمیم کرد:

$$\tilde{r}_{ij} = \begin{cases} \left( \frac{a_{ij}}{c_j^+}, \frac{b_{ij}}{b_j^+}, \frac{c_{ij}}{a_j^+} \right), & i = 1, 2, \dots, m, j \in B \text{ جنبه مثبت} \\ \left( \frac{a_j^-}{a_{ij}}, \frac{b_j^-}{b_{ij}}, \frac{c_j^-}{c_{ij}} \right), & i = 1, 2, \dots, m, j \in B \text{ جنبه منفی} \end{cases} \quad (1)$$

سنجش و اولویت‌بندی نواحی روستایی بر حسب.....

$$\tilde{r}_{ij} = \begin{cases} \left( \frac{a_{ij}}{c_j^*}, \frac{b_{ij}}{c_j^*}, \frac{c_{ij}}{c_j^*} \right), i = 1, 2, \dots, m, j \in B \text{ جنبه مثبت} \\ \left( \frac{a_j^-}{c_{ij}}, \frac{b_j^-}{b_{ij}}, \frac{c_j^-}{a_{ij}} \right), i = 1, 2, \dots, m, j \in B \text{ جنبه منفی} \end{cases} \quad \text{تابع (۲)}$$

$$c_j^* = \text{Max } c_{ij}, j \in B$$

$$a_j^- = \text{Min } a_{ij}, j \in B$$

مرحله سوم: محاسبه ماتریس استاندارد وزن دار: پس از تشکیل ماتریس استاندارد، می‌توان ماتریس استاندارد وزن دار را از طریق تابع (۳) محاسبه کرد.

$$v_{ij} = r_{ij} w_j \quad \text{تابع (۳)}$$

مرحله چهارم: محاسبه ایده‌آل مثبت و منفی: اکنون، می‌توان جواب ایده‌آل مثبت ( $A^+$ ) و جواب ایده‌آل منفی ( $A^-$ ) را برای اعداد فازی مثلثی از طریق تابع (۴) برآورد کرد.

$$M(v_{ij}) = \frac{-a_{ij}^+ + c_{ij}^+ + a_{ij}^- + b_{ij}^- + c_{ij}^- b_{ij}^-}{r(-a_{ij}^+ + c_{ij}^-)} \quad \text{تابع (۴)}$$

مرحله پنجم: محاسبه هر گزینه از ایده‌آل مثبت ( $s_i^+$ ) و منفی ( $s_i^-$ ) به صورت زیر انجام می‌شود. اگر داشته باشیم:  $v_i^+ = (a^+, b^+, c^+)$  و  $v_i^- = (a^-, b^-, c^-)$ ، آنگاه می‌توان اعداد مثلث فازی را به صورت توابع (۵) و (۶) تعمیم داد.

$$D_{ij}^+ = \begin{cases} \left( \frac{c_{ij}^+ - a^+}{b^+ + c_{ij}^+ - a^+ - b_{ij}^-}, \frac{c_{ij}^+ - a^+}{c^+ - a_{ij}^-} \right) & \text{برای } (b_{ij} < b^+) \\ \left( \frac{c_{ij}^+ - a^+}{b_{ij}^+ + c^+ - a_{ij}^- - b^+}, \frac{c_{ij}^+ - a^+}{c^+ - a_{ij}^-} \right) & \text{برای } (b^+ < b_{ij}) \end{cases} \quad \text{تابع (۵)}$$

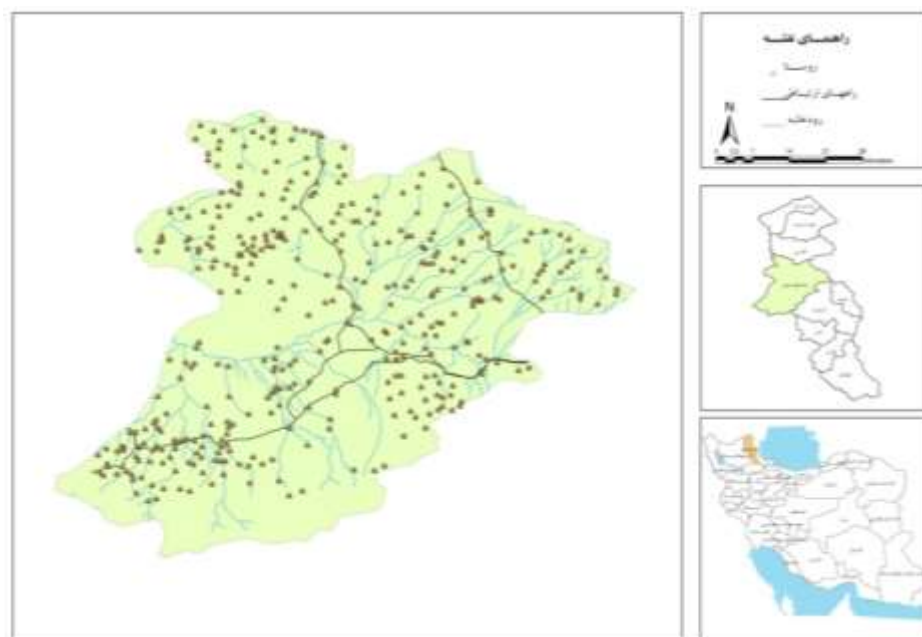
$$D_{ij}^- = \begin{cases} \left( \frac{c^- - a_{ij}^-}{b_{ij}^- + c^- - a_{ij}^- - b^-}, \frac{c_{ij}^- - a^-}{b^- + c_{ij}^- - a^- - b_{ij}^-} \right) & \text{برای } (b < b^+) \\ \left( \frac{c^- - a_{ij}^-}{b_{ij}^- + c^- - a_{ij}^- - b^-}, \frac{c_{ij}^- - a^-}{b^- + c_{ij}^- - a^- - b_{ij}^-} \right) & \text{برای } (b_{ij} < b^-) \end{cases} \quad \text{تابع (۶)}$$

مرحله ششم: در مرحله نهایی، می‌توان نزدیکی نسبی هر گزینه به ایده‌آل‌ها را که از طریق تابع (۷) برآورد می‌شود، محاسبه کرد.

$$c_i^+ = \frac{s_i^+}{s_i^+ + s_i^-} \quad \text{تابع (۷)}$$

### محدوده و قلمرو تحقیق

مشگین شهر یکی از شهرستان‌های واقع در غرب استان اردبیل و مرکز این استان است. این شهرستان دارای شش شهر، پنج بخش و دوازده دهستان است. شکل ۲ محدوده مطالعه حاضر در سطح کشور و توزیع جغرافیایی روستاها را در محدوده شهرستان مشگین شهر نشان می‌دهد.



شکل ۲- پراکنش فضایی نقاط روستایی شهرستان مشگین شهر

### نتایج و بحث

در تحقیق حاضر، برای تبیین این فرضیه که دهستان‌های شهرستان مشگین شهر به لحاظ شاخص‌های پایداری اقتصادی با یکدیگر متفاوت‌اند، ابتدا به منظور نمایش چگونگی مراحل انجام ارزیابی و اولویت‌بندی و نیز برای سهولت تشریح مدل، پانزده شاخص مؤثر بر پایداری اقتصادی مناطق روستایی این شهرستان انتخاب شد. همچنین، وزن شاخص‌ها با استفاده از تجارب جهانی و بهره‌گیری از نظرات سی نفر از مروجان جهاد کشاورزی و کارشناسان توسعه روستایی به صورت

پرسشنامه، بر اساس مؤلفه‌ها، معیارها و شاخص‌های تبیین‌کننده در قالب طیف «خیلی مهم»، «مهم» و «غیرمهم»، به ترتیب، با مقادیر فازی «۵، ۱۰، ۱۰»، «۵، ۱۰» و «۰، ۰، ۵» تعیین شد. افزون بر این، همان‌گونه که جدول ۲ نشان می‌دهد، با مطالعه وضعیت شاخص‌های پایداری اقتصادی در مناطق روستایی شهرستان مشگین‌شهر، از میان شاخص‌های فراوان، در نهایت، پانزده شاخص به‌شیوه غربال‌گری به‌عنوان شاخص‌های پایداری اقتصادی انتخاب شدند، که عبارت‌اند از: میزان بهره‌گیری از نهاده‌های کشاورزی، ضریب تنوع شغلی، درصد کشاورزان دارای پوشش بیمه محصولات، افزایش تولید متنوع و باکیفیت، نرخ اشتغال، سرانه تراکتور و کمباین به زمین، بهره‌گیری از خدمات اعتباری و دولتی، درصد زمین‌های اجاره‌ای، نسبت تأمین نیاز از مراکز خود روستا، معکوس بار تکفل، میزان پس‌انداز واقعی، کل درآمد حاصل از فعالیت‌های کشاورزی، تمایل به سرمایه‌گذاری در روستای محل سکونت و رضایت از کار. سپس، بر اساس فنون نرم تصمیم‌گیری، به طراحی مدل تحقیق پرداخته شد، زیرا فرض بر این است که ملاک و معیار کیفیت زندگی همان شاخص‌ها هستند، که می‌توانند ابزاری مفید برای نظارت و کنترل روندها باشند و تغییرات را به‌خوبی منعکس سازند.

**جدول ۲- میزان پایداری اقتصادی به تفکیک دهستان‌های تابعه شهرستان مشگین‌شهر**

| دهستان     | شاخص                               |                |                                       |                |                               |            |                                |                                  |                        |                                    |                |                      |                                     |   |              |
|------------|------------------------------------|----------------|---------------------------------------|----------------|-------------------------------|------------|--------------------------------|----------------------------------|------------------------|------------------------------------|----------------|----------------------|-------------------------------------|---|--------------|
|            | میزان استفاده از نهاده‌های کشاورزی | ضریب تنوع شغلی | درصد کشاورزان دارای پوشش بیمه محصولات | رضایت از درآمد | افزایش تولید متنوع و با کیفیت | نرخ اشتغال | سراجه تراکتور و کمپاین به زمین | بهره‌گیری از خدمات اعتباری دولتی | درصد زمین‌های اجاره‌ای | نسبت تأمین نیاز از مراکز خود روستا | معکوس بار تکفل | میزان پس‌انداز واقعی | کل درآمد حاصل از فعالیت‌های کشاورزی | تمایل به سرمایه‌گذاری در روستای محل سکونت | رضایت از کار |
| ارشق شمالی | ۱۲                                 | ۲۱             | ۳۲                                    | ۱۴             | ۱۷                            | ۲۵         | ۳۱                             | ۱۱                               | ۲۴                     | ۲۵                                 | ۲۱             | ۱۷                   | ۱۶                                  | ۲۸  | ۲۱           |
| صلوات یافت | ۵۱                                 | ۳۷             | ۴۵                                    | ۳۳             | ۲۲                            | ۳۴         | ۳۷                             | ۷۱                               | ۳۴                     | ۳۴                                 | ۳۴             | ۲۱                   | ۲۱                                  | ۲۵  | ۱۹           |
| دشت        | ۱۲۲                                | ۱۴۲            | ۱۰۱                                   | ۱۰۸            | ۱۰۲                           | ۱۳۳        | ۱۲۲                            | ۱۴۵                              | ۸۲                     | ۱۶۵                                | ۱۳۲            | ۱۰۸                  | ۱۲۳                                 | ۱۴۵                                       | ۱۲۳          |
| شعبان      | ۵۴                                 | ۲۵             | ۶۱                                    | ۷۲             | ۴۲                            | ۴۸         | ۶۴                             | ۷۳                               | ۵۵                     | ۳۹                                 | ۶۴             | ۵۶                   | ۶۲                                  | ۶۳  | ۴۲           |
| مشگین شرقی | ۹۱                                 | ۸۲             | ۹۸                                    | ۱۴۲            | ۱۳۲                           | ۸۸         | ۷۶                             | ۱۲۴                              | ۱۳۷                    | ۹۹                                 | ۱۵۰            | ۱۱۱                  | ۶۴                                  | ۸۷  | ۸۲           |
| مشگین غربی | ۱۰۱                                | ۱۲۴            | ۹۵                                    | ۱۲۷            | ۸۲                            | ۱۵۱        | ۱۵۴                            | ۱۲۳                              | ۱۴۲                    | ۱۳۲                                | ۹۲             | ۱۲۱                  | ۱۰۱                                 | ۸۵  | ۶۷           |
| قره‌سو     | ۱۰۱                                | ۱۰۵            | ۱۰۷                                   | ۹۲             | ۶۷                            | ۱۱۱        | ۶۷                             | ۱۱۱                              | ۱۳۴                    | ۱۲۴                                | ۱۵۷            | ۱۰۹                  | ۶۷                                  | ۱۸۸                                       | ۱۲۲          |
| لاهرود     | ۱۵۴                                | ۱۵۵            | ۱۸۲                                   | ۱۲۴            | ۱۳۴                           | ۱۵۴        | ۲۰۱                            | ۱۵۲                              | ۱۴۵                    | ۱۸۵                                | ۱۵۲            | ۱۷۵                  | ۱۷۴                                 | ۱۷۶                                       | ۱۷۵          |
| نقدی       | ۵۸                                 | ۶۸             | ۷۵                                    | ۵۶             | ۵۱                            | ۵۹         | ۷۵                             | ۸۵                               | ۷۲                     | ۶۴                                 | ۸۵             | ۶۳                   | ۴۶                                  | ۹۱  | ۷۲           |
| ارشق مرکزی | ۸۵                                 | ۸۹             | ۱۰۱                                   | ۱۱۵            | ۷۴                            | ۱۲۴        | ۹۵                             | ۶۷                               | ۷۶                     | ۱۲۳                                | ۱۴۲            | ۱۰۹                  | ۶۴                                  | ۹۶  | ۷۶           |
| ارشق غربی  | ۵۵                                 | ۶۲             | ۶۷                                    | ۷۵             | ۵۵                            | ۶۷         | ۵۵                             | ۶۷                               | ۶۷                     | ۶۸                                 | ۳۶             | ۷۶                   | ۸۸                                  | ۶۲  | ۸۲           |

مأخذ: یافته‌های پژوهش

همچنین، بر اساس داده‌های خام حاصل از پرسشنامه، طیف‌بندی مقادیر هر شاخص به تفکیک دهستان‌های شهرستان در قالب گزینه‌های «خیلی مناسب»، «مناسب» و «نامناسب»، به ترتیب، با مقادیر فازی «۵، ۱۰، ۱۰»، «۰، ۵، ۱۰» و «۰، ۰، ۵» انجام شد تا ماتریس فازی شاخص‌ها



سنجش و اولویت‌بندی نواحی روستایی بر حسب....

به‌دست آید. پس از تشکیل ماتریس داده‌های فازی، استانداردسازی آنها بر اساس تابع (۱) صورت گرفت، آنگاه وزن هر شاخص از طریق کارشناسان مطابق جدول ۳ در قالب طیف «خیلی مهم»، «مهم» و «غیرمهم»، به‌ترتیب، با مقادیر فازی «۵، ۱۰، ۱۰»، «۵، ۱۰» و «۰، ۰، ۵» تعیین شد تا ماتریس وزنی داده‌ها مطابق تابع (۳) محاسبه شود.

جدول ۳- وزن فازی هر کدام از شاخص‌ها

|                                       |               |
|---------------------------------------|---------------|
| سرمايه‌گذارى در روستاهای محل سکونت    | (۵،۵،۱۰)      |
| رضایت از کار                          | (۵،۵،۱۰)      |
| کل درآمد حاصل از فعالیت‌های کشاورزی   | (۰،۵،۱۰)      |
| میزان پس‌انداز واقعی                  | (۵،۵،۱۰)      |
| معکوس بار تکمیل                       | (۵،۵،۱۰)      |
| نسبت تامین نیاز از مراکز خود روستا    | (۰،۵،۱۰)      |
| درصد زمین‌های اجاره‌ای                | (۰،۵،۱۰)      |
| بهره‌گیری از خدمات اعتباری و دولتی    | (۵،۱۰،۱۰)     |
| سرنانه تراکتور و کمباین به زمین       | (۵،۱۰،۱۰)     |
| نرخ اشتغال                            | (۵،۱۰،۱۰)     |
| افزایش تولید متنوع و با کیفیت         | (۵،۱۰،۱۰)     |
| رضایت از درآمد                        | (۰،۵،۱۰)      |
| درصد کشاورزان دارای پوشش بیمه محصولات | (۵،۵،۱۰)      |
| ضریب تنوع شغلی                        | (۰،۵،۱۰)      |
| میزان استفاده از نهاده‌های کشاورزی    | (۰،۵،۱۰)      |
| <b>شاخص‌ها</b>                        | <b>وزن‌ها</b> |

مأخذ: یافته‌های پژوهش

سپس، مقادیر حداکثر و حداقل هر شاخص مطابق توابع (۵) و (۶) تعیین شد تا فاصله هر گزینه از ایده‌آل مثبت ( $s_i^+$ ) و منفی ( $s_i^-$ ) به‌دست آید. آنگاه می‌توان نزدیکی نسبی هر گزینه به ایده‌آل‌ها  $c_i^+$  را از طریق تابع (۷) محاسبه کرد. این مقدار در جدول ۴ آمده است.

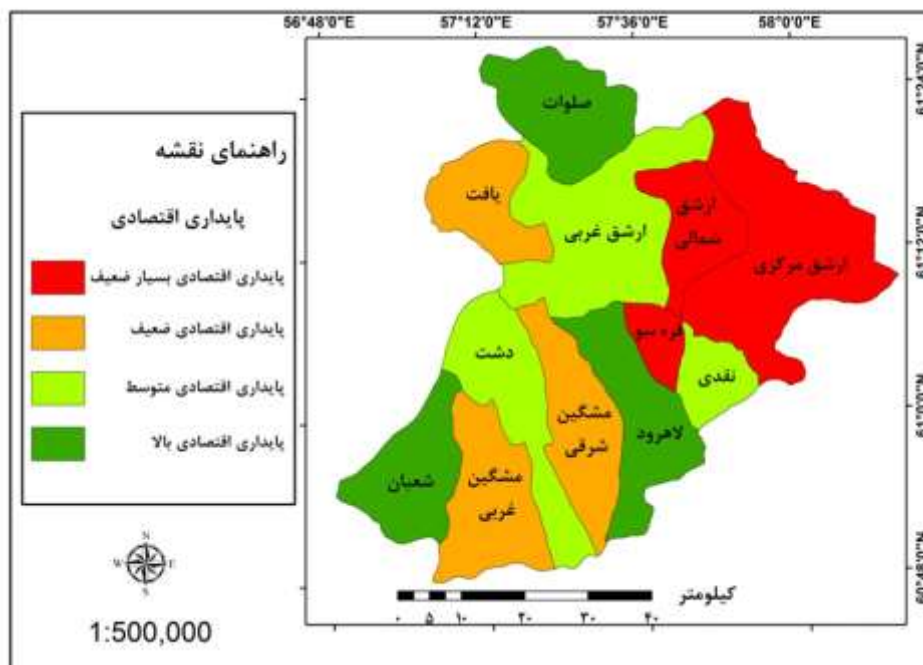
جدول ۴- اولویت‌بندی پایداری اقتصادی در سطح دهستان‌های شهرستان مشگین‌شهر

| دهستان‌ها  | $s_i^+$ | $s_i^-$ | ضریب $c_i^+$ |
|------------|---------|---------|--------------|
| ارشق مرکزی | ۵/۲۱    | ۵/۴۲    | ۰/۴۹         |
| لاهرود     | ۸/۵۵    | ۴/۴۸    | ۰/۶۵۶        |
| نقدی       | ۶/۸     | ۶/۳۱    | ۰/۵۱۸        |
| ارشق شمالی | ۴/۵۵    | ۶/۳۲    | ۰/۴۱۸        |
| قره‌سو     | ۶/۴۴    | ۸/۲۱    | ۰/۴۳۹        |
| مشگین غربی | ۴/۷۵    | ۴/۵۵    | ۰/۵۱         |
| مشگین شرقی | ۵/۷۴    | ۵/۵۶    | ۰/۵۰۷        |
| یافت       | ۶/۴۲    | ۵/۹۹    | ۰/۵۱۷        |
| دشت        | ۵/۰۱    | ۴/۲۵    | ۰/۵۴۱        |
| شعبان      | ۶/۷۱    | ۴/۹۹    | ۰/۵۷۳        |
| صلوات      | ۶/۵۵    | ۵/۴۴    | ۰/۵۴۶        |
| ارشق غربی  | ۷/۲۲    | ۵/۸۷    | ۰/۵۱۹        |

مأخذ: یافته‌های پژوهش

پس از طراحی پرسشنامه و جمع‌آوری اطلاعات در خصوص میزان پایداری اقتصادی دهستان‌های تابعه شهرستان مشگین‌شهر، اولویت‌بندی آنها با بهره‌گیری از مدل تاپسیس فازی صورت گرفت؛ و همان‌گونه که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، میزان شاخص‌های پایداری اقتصادی این دهستان‌ها تفاوت‌هایی با هم دارند. همچنین، نتایج مدل تاپسیس فازی بر اساس وزن‌های محاسبه‌شده (نزدیکی نسبی هر گزینه به ایده‌آل‌ها) نشان می‌دهد که در بین دهستان‌های نواحی روستایی شهرستان مشگین‌شهر، دهستان‌های لاهرود و شعبان از حیث پایداری اقتصادی در رده‌های اول و دوم و ارسشق شمالی در رده آخر قرار دارند، که به صورت فضایی هم در شکل ۳ نشان داده شده است.

سنجش و اولویت‌بندی نواحی روستایی بر حسب.....



شکل ۳- طبقه‌بندی دهستان‌های شهرستان مشگین شهر بر حسب سطوح پایداری اقتصادی

### نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پژوهش حاضر در پی اولویت‌بندی دهستان‌های شهرستان مشگین شهر بر حسب سطوح پایداری اقتصادی بوده و بدین منظور، با مطالعه وضعیت توسعه شاخص‌های اقتصادی دهستان‌های تابعه این شهرستان، در نهایت، پانزده شاخص (میزان استفاده از نهاده‌های کشاورزی شامل کودهای شیمیایی و آفت‌کش‌ها، ضریب تنوع شغلی، درصد کشاورزان دارای پوشش بیمه محصولات، رضایت از درآمد، افزایش تولید متنوع و باکیفیت، نرخ اشتغال، سرانه تراکتور و کمباین به زمین، بهره‌گیری از خدمات اعتباری و دولتی، درصد زمین‌های اجاره‌ای، معکوس بار تکفل، میزان پس‌انداز واقعی، کل درآمد حاصل از فعالیت‌های کشاورزی، تمایل به سرمایه‌گذاری در روستای محل سکونت و رضایت از کار) در دهستان‌های تابعه شهرستان

مشگین شهر مورد بررسی قرار گرفت. در نهایت، نتایج مدل تاپسیس فازی بر اساس وزن‌های محاسبه شده نشان داد که در بین دهستان‌های مناطق روستایی شهرستان مشگین شهر، دهستان‌های لاهرود با ضریب ۰/۶۵۶ و شعبان با ضریب ۰/۷۵۳ از حیث پایداری اقتصادی، به ترتیب، در رتبه‌های اول و دوم و دهستان ارشق شمالی با ضریب ۰/۴۱۸ در رتبه آخر قرار دارد. همچنین، نتایج تحقیق نشان داد که مدل تاپسیس فازی توانسته به خوبی سطح پایداری اقتصادی مناطق روستایی در این حوزه مطالعاتی را تبیین و اولویت‌بندی کند، به گونه‌ای که یافته‌های حاصل از مطالعات میدانی و مشاهدات عینی به خوبی با واقعیت‌های موجود سکونتگاه‌های روستایی سازگارند. به دیگر سخن، نتایج حاصل از این مدل کاملاً با واقعیت‌های شهرستان مشگین شهر منطبق بوده و به صورت تجربی مورد تأیید کارشناسان نیز قرار گرفته است. در این خصوص، پیشنهاد می‌شود که سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان مناطق روستایی شهرستان مشگین شهر هر چه بیشتر بر دهستان‌های توسعه‌نیافته تمرکز کنند و درصدد تحقق بخشیدن به پایداری اقتصادی هر چه بیشتر دهستان‌های کمتر توسعه‌یافته باشند؛ افزون بر این، در توزیع اعتبارات و بودجه، روستاهای توسعه‌نیافته را در اولویت قرار دهند و در تعیین سطوح توسعه‌یافتگی، بر شاخص‌های کیفی بیشتر تأکید کنند. همچنین، در راستای پایداری اقتصادی دهستان‌های مشگین شهر، توصیه می‌شود که متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی روستاییان با تأکید بر بخش کشاورزی و افزایش درآمد روستاییان از طریق فعالیت‌های مرتبط همچون صنایع دستی مدنظر قرار گیرد. در نهایت، با استناد به نتایج تحقیق، پیشنهاد می‌شود که دولت به تغییر و تحول مبانی عملی و فنی تولید در راستای توسعه اقتصادی مناطق روستایی اهتمام جدی داشته باشد و نقش بخش خصوصی و سازمان‌های غیردولتی را در راستای سرمایه‌گذاری بیشتر در مناطق روستایی شهرستان مشگین شهر تحریک و تشویق کرده و تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی مناطق روستایی این شهرستان اعم از صنعتی‌سازی مناطق روستایی و توسعه گردشگری روستایی را در راستای اشتغال‌زایی و کاهش بیکاری در اولویت قرار دهد، و از اثرات ناگوار فقر روستایی بر محیط زیست بکاهد، چراکه به باور توماس ریردان، حضور فقر در مناطق روستایی باعث تخریب

محیط زیست می‌شود و دولت باید نقش تسهیل‌گری خود را در راستای تأمین اعتبارات برای روستاییان منطقه مورد مطالعه مدنظر قرار دهد و با آموزش و توانمندسازی، رفع فقر و محرومیت و بسترسازی برای تأمین نیازهای اقتصادی و اجتماعی و نیز ایجاد امنیت و ثبات اقتصادی در منطقه روستایی مورد مطالعه به پایداری اقتصادی به‌طور اخص و توسعه پایدار مناطق روستایی به‌طور اعم مساعدت کند.

### منابع

1. Badri, S.A. (2000). Assessment of rural again habitation strategy sustainability, case study: integrated complex of Abhar. PhD Thesis, Tarbiat Modares University, Tehran. (Persian)
2. Barry, N. (2004). Presentation at plenary session – policies, regulation, governance and systems that promote sustainable financial institutions for poor and the poorest. Microcredit Summit E-News. Available at [www.microcreditsummit.org/enews/2004-08\\_plenary.html](http://www.microcreditsummit.org/enews/2004-08_plenary.html), (Retrieved at October 28, 2004).
3. Batie, S.S. (2000). Sustainable development: concepts and strategies, sustainable agricultural development: the role of international cooperation. *Journal of Agricultural Development, IAAE, University of Oxford*, 20(3): 101-130.
4. Emmanuel, A. (2007). Sustainability assessment of rural development: a review of methodologies, studies on the agricultural and food sector in Central and Eastern Europe. *Journal of Economy and Development*, 39(12): 124-150.
5. GhadiriMasoum, M., Zianoushin, M.M. and Khorasani, M.A. (2008). Economic sustainability and its relation to spatial-location features in Iran: a case study of the villages in Kouhin sub-district of Kaboudarahang County. *Village and Development*, 13(2): 1-29. (Persian)
6. Hajinejad, A., Asgari, A., Mahmoudi, M. and Shirazian, M. (2010). Measurement of rural settlements sustainability using intelligent systems, case study: Ghoshkhaneh district, Shirvan County. *Journal of Geography and Regional Areas*, 10(22): 225-246. (Persian)
7. HeidariSarban, V. (2013). Measurement and prioritization of rural areas in terms of social welfare levels. *Journal of Spatial Planning (Geography)*, 4(3): 61-76. (Persian)

8. HeidariSarban, V. (2012). Prioritization of sub-districts in Meshgin Shahr County in terms of agricultural development levels. *Journal of Geography and Planning*, 1(6): 75-96. (Persian)
9. HeidariSarban, V. (2014). Explanation of economic sustainability relationship with sense of social security in the rural areas of Ardabil County. *Journal of Social Disciplinary*, 8(4): 33-58. (Persian)
10. Jansen, J. (2003). The challenge of sustainable development. *Journal of Center Production*, 11(3): 239-250.
11. Keeley, J. E. (2001). Influencing policy processes for sustainable livelihoods. Strategies for change: lessons for change in policy and organizations, Brighton. *Institute of Developmental Studies*, 11(8): 42-65.
12. Mahdavi, M. (2011). An introduction to rural geography in Iran. Tehran: SAMT Publication. (Persian)
13. Malaga, J.E., Xu, B. and Martinez-Mejia, P. (2011). Marketing promotion of Texas agricultural products: the rural dimension of the Go Texan Program. *Journal of Agricultural and Applied Economics, Southern Agricultural Economics Association*, 43(3):1-10.
14. Mebratu, D. (1998). Sustainability and sustainable development: historical and conceptual review. *Environmental Impact Assessment Review*, 18(2): 539-550.
15. NaderiMahdiee, K., Kalantari, Kh., Hosseini, S.M. and Asadi, A. (2009). A content analysis of Iranian socio-economic and cultural plans policies regarding their conformity to sustainable development model. *Village and Development*, 12(3):1-25. (Persian)
16. Nouripour, M. and Shahvali, M. (2011). Assessment of rural sustainability standards on the basis of communication process in Dena County: application of AHP. *Rural Researches*, 2(1): 63-92. (Persian)
17. Parris, T.M. and Kates, R.W. (2003). Characterizing and measuring sustainable development. *Annual Review of Environmental Resources*, 28(13): 102-132.
18. Pourtaheri, M., SojasiGhidari, H. and Sadeghlou, T. (2010). Measurement and prioritization of social sustainability in the rural areas using TOPSIS, case study: sub-districts of Central District, Khodabandeh County. *Rural Researches*, 1(2): 1-31. (Persian)
19. Razavi, M.R. (2003). Measurement and analysis of development levels in the rural areas of Sanandaj County. *Journal of Geography and Regional Development*, 8(3): 149-164. (Persian)

20. Segnestam, L. (2002). Indicators of environment and sustainable development: theories and practical experience. Washington DC, USA: World Bank, Environmental Department.
21. Shayan, H., Taghilou, A.A. and Khosrobeigi, R. (2011). Analysis of people's participation role in rural economic sustainability, case study: IjrodeBalasub-district, Ijroud County, Zanjan province. *Journal of Geography and Regional Development*, 2(19): 71-94. (Persian)
22. Van Panssel, S. and Nevens, F. (2006). Measuring farm sustainability and explaining differences in sustainable efficiency. *Ecological Economics*, 6(8): 81-100.
23. Wallace, I.(2007). A framework for revitalization of rural education and training systems in Sub-Saharan Africa: strengthening the human resource basefor food security and sustainable livelihoods. *International Journal of Educational Development*, 27(2): 581-598.
24. Wang, H.F. (2007). Multi-criteria decision analysis, from certainty to uncertainty. Fuzzy Optimization and Soft Computing Lab., NTHU.
25. Werner, H. (2000). Analysis of sustainable development and social welfare, Switzerland. *Ecological Economics*, 5(32): 481-483.
26. Lanjouw, P. and Feder, G. (2001). Rural non-farm activities and rural development: from experience towards strategy. Rural Strategy Background Paper; No. 4. Washington, DC: The World Bank. Available at <http://documents.worldbank.org/curated/en/903001468740446659/Rural-non-farm-activities-and-rural-development-from-experience-towards-strategy>.
27. Yao, S. (2002).China's rural economy in the first decade of the 21<sup>st</sup>century: problems and growth constraints. *China Economic Review*, Elsevier, 13(6): 354-369.

